

Foto: Ratko Mavar

JADRANSKE TVORNICE »BIJELOG ZLATA«

Marsela Alić

Malo je poznato da su na Jadranu nekoć postojale brojne solane koje su donosile ogromno bogatstvo, a tek je industrijalizacijom sol postala jeftin svakodnevni proizvod.

Jedan od životno važnih spojeva za ljudski organizam je natrijev klorid, odnosno kuhinjska sol. Dnevno je potrebno unijeti oko šest grama soli. Stoga su ljudi tisućama godina razvijali sve složenije i učinkovitije metode dobivanja soli iz ruda i morske vode. Ovaj je mineral vremenom postao toliko vrijedan da je gradovima i državama koji su ga proizvodili donosio bogatstvo i moć te se nazivao „bijelo zlato“. Sol je uvelike utjecala na razvoj međunarodne trgovine i tek je industrijalizacijom postala jeftin svakodnevni proizvod. Malo je poznato da su na Jadranu nekoć postojale brojne solane koje su donosile ogromno bogatstvo.

Slana plaća

O solanama iz predrimskog razdoblja nemamo pisanih dokaza, ali možemo pretpostaviti da su stari ilirski narodi na jadranskim obalama i otocima dobivali sol u brojnim prirodnim plićinama. Nakon što su Rimljani osvojili istočnojadransku obalu, nisu bez razloga sagradili cestu od Rima do zapadne obale Apeninskog poluotoka, odakle su brodovima stizali na naše otoke. Tu su cestu nazvali *Via salaria*, odnosno Solna cesta. Da je Rimljanima sol bila iznimno vrijedna, svjedoči činjenica o načinu plaćanja vojnika. Naime, plaću su dobivali u soli, a takva se plaća nazivala *salarium*. Na latinskom jeziku

ma i poljoprivrednicima. Kao jedan od najdragocjenijih darova prirode, sol je bila iznimno važna u stočarskim zajednicama ne samo zbog prehrane nego i konzerviranja hrane.

Kao u antička vremena – Nin

U čarobnom Ninskom zaljevu, u blizini povijesnog grada Nina, nalaze se polja soli još od antike. Tome svjedoči rimska zapornica, koja je služila za regulaciju dotoka morske vode u bazenima. Prosperitet čitavog kraja temeljio se na proizvodnji jedne od najkvalitetnijih soli u svijetu. To je trajalo do 16. stoljeća, kad je Mletačka Republika preuzela čitavu Dalmaciju. Kako bi uništila konkurenciju u proizvodnji soli, Venecija je zatvorila većinu hrvatskih solana, tako i ninsku. Ponovno je otvorena 1955. i jedna je od samo tri preostale hrvatske solane.

Pag

Fenomenalne uvjete za solane ima otok Pag. Ne samo da je salinitet jadranskog mora visok (1000 litara jadranskog mora sadrži oko 30 kilograma soli) nego Pag ima vrlo malo oborina. Tome treba dodati da se na otoku nalaze brojni plicaci s najpovoljnijom glinenom podlogom i slabim strujanjima, pa se sol oduvijek mogla brati u velikim količinama. Stoga je kroz čitavu povijest paška solana bila najveća u Hrvatskoj.

Sol se brala na Pagu zasigurno od davnina, od prvih doseljenika, ali najstariji dokazi o postojanju solana na Otoku potječu s kraja 8.

Cestu soli izgradili su Rimljani pod nazivom *Via salaria*.

Izvor: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_Roman_roads_in_Italy.png

sal, *salis* znači sol. Otuda i engleska riječ za plaću – *salary*.

Iz ranog srednjeg vijeka imamo dosad najstariji zapis o solanama koji je nastao na području današnje Hrvatske. Riječ je "bijelom zlatu" s Brijuna. Nakon što je Bizantsko Carstvo osvojilo Istru, porečki biskup postao je sv. Eufrazije, poznat po izgradnji prekrasne bazilike u Poreču, uvrštene na UNESCO-v Popis svjetske baštine. On je 543. darovao trećinu prihoda brijunskih solana svojim svećenicima, a od tih se prihoda dobrim dijelom financirala izgradnja slavne Eufrazijane. U vlasništvu biskupije solane su ostale do 19. stoljeća. Poreč je ubirao vrlo visoke prihode od ovog, danas tako običnog, začina.

Prema unutrašnjosti Istre izgrađeni su solni putovi kojima se odvijala trgovina sa stočari-

Solana u Ninu s poljima soli još od antike. Izvor: <http://www.solananin.hr/hr/priroda/>

Sakupljanje soli nekada, Pag. Izvor: <http://www.soundset.hr/science-and-business/business/paska-sol-postala-ekoloski-proizvod>

Kroz čitavu povijest paška solana bila najveća u Hrvatskoj. Prema podacima iz 13. stoljeća samo u Paškoj uvali bilo je oko 90 solina. Taj je broj već u 14. stoljeću narastao na preko 130, a u 18. stoljeću preko 2.000.

stoljeća iz zapisa paškog povjesničara Marka Laura Ruića. U vremenima kad je sol dostizala vrijednost zlata, Pag je bio izvor velikog bogatstva. Međutim, bogatstvo je donosilo probleme i ratove jer su Mlečani, Neretljani i Zadrani nastojali preuzeti unosne solane. Mlečani su ipak preuzeli vlast, a prema nekim podacima Mletačka je Republika čak 75 posto prihoda ostvarivala od soli s hrvatske obale, a velik dio tih prihoda donosile su upravo paške solane. Ponekad su mletačke vlasti rušile postojeće soline ili bacale već prikupljenu sol u more. Na taj način pokušavali su spriječiti viškove koji bi doveli do pada cijene soli na tržištu ili krijumčarenja.

Vlasnici solana na otoku bogatom solju mijenjali su se kroz povijest. Među njima su bili samostani, crkve, komune i zadarsko plemstvo, ali najmanje Pažani, koji su za iznimno nisku plaću radili u solanama ili po lošim uvjetima uzimali solna polja u najam. Prema podacima iz 13. stoljeća samo u Paškoj uvali bilo je oko 90 solina. Taj je broj već u 14. stoljeću narastao na preko 130, a u 18. stoljeću preko 2.000. Promet solju počinje padati nakon mletačkog zauzimanja Dalmacije. Iako je Mletačka Republika uspjela uništiti većinu solana na Jadranu, sačuvala je onu na Pagu zbog velikih prinosa. Količina proizvedene soli uvelike je varirala o vremenskim uvjetima jer je kiša mogla pokvariti mjesece mukotrpnog rada. Ostali čimbenici bili su promjenjivi mletački ograničavajući zakoni, iseljavanje radnika zbog gladi, osmanski napadi, ali i upadi senjskih uskoka. U takvim uvjetima morali su raditi žene i djeca, pa su vinogradi ostajali neobrađeni, što je opet dovodilo do loših ekonomskih uvjeta paškog stanovništva. Vremenom se smanjivala i proizvodnja i kvaliteta prikupljene soli.

Iako su zabilježene razne mjerne jedinice (*modij, milijar*) povjesničari još nisu odgonetnuli o kakvim se točno mjerama radi jer je svaka lokalna zajednica imala svoje mjerne jedinice. Primjerice, zabilježeno je da je 1427. godine proizvedeno 35.000 modija soli, a prethodne 180.000 modija. Paški modij iznosio je vjerojatno 71 ili 81 kilogram soli. Za 18. stoljeće već imamo pouzdane podatke u tonama. U arhivi stoji da je proizvedeno između 3.000 i 10.000 tona soli, što zvuči nevjerovatno s obzirom na to da se danas uz modernu tehnologiju proizvede oko 30.000 tona soli. Čak i u najtežim povijesnim trenutcima, kad su u Dalmaciji bjesnjeli ratovi, samo su dvije solane nastavile raditi - paška i rapska, a čuvala ih je mletačka mornarica.

Ston

Velika trgovačko-pomorska sila na Jadranu bila je Dubrovačka Republika. Već u 13. stoljeću sol je postala nezamjenjiv proizvod dubrovačke trgovine jer je donosila veliku zaradu. Sol se na ovim prostorima proizvodi još od vremena ilirskog naroda Plereja i Grka, a prvi spomen peljeških solana nalazimo kod Rimljana, koji su naselje nazvali *Stagnum*, što na latinskom znači *stajaća* ili *mrtva voda*. To također ukazuje na to da su plićaci, u kojima se bere sol, igrali važnu ulogu u životu naselja.

Stjecanjem bogatstva Dubrovnik je širio teritorij. U 14. stoljeću kupio je poluotok Pelješac od srpskog cara i bosanskog bana. Kako je proizvodnja soli bila vrlo unosna, Dubrovnik je izgradio novi grad Ston (drugi najstariji planinski grad u Europi) i opasao ga megalomanskim zidinama. Stonske zidine imaju najdulji zid u Europi (5,5 km), a izgrađene su upravo zbog zaštite solana.

SLIKE

Marsela Alić

Stonske zidine koje su izgrađene zbog zaštite solana

Nakon što su Osmanlije osvojili područja današnje Bosne i Hercegovine te Crne Gore, pokušali su razviti proizvodnju i trgovinu soli. To im nije uspjelo, pa su se dogovorili s Dubrovnikom da on ima monopol nad trgovinom soli u osmanskim krajevima. Zauzvrat je Dubrovnik davao polovicu zarade Osmanlijama. Unatoč tome, Dubrovniku je morska sol donosila jednu trećinu prihoda.

Stonska je solana imala 11 kristalizacijskih bazena, od kojih se jedan zove Mundo (svijet). Ostalih deset dobilo je ime po kršćanskim svetcima. Do danas ih je ostalo osam (Antun, Baltazar, Frano, Ivan, Josip, Nikola, Petar i Pavao), a dva su zatvorena nakon pada Dubrovačke Republike. Bili su to Vlaho i Lazar, odakle se brala najčistija sol i slala na bečki dvor. ■

Stonske su solane najstarije aktivne u Europi i najveće sačuvane solane na Mediteranu. Kao spomenik soli ostao je jedinstven fortifikacijski kompleks, koji svjedoči o bogatoj povijesti hrvatskog solarstva.